

EN JUBILEUMSUTSTÄLLNING

– POSTMUSEUM 75 ÅR

Av Karin Rabén

I en tid då museerna alltmer börjar märka av ekonomisk åtstramning firar Postmuseum sin 75-åriga tillvaro. Museet har dock under senare år upplevt ett stigande intresse för sin verksamhet. Antalet besök ökade under 1981 till 67 000 mot 52 000 året innan. Det filatelistiska bibliotekets tjänster har också efterfrågats i allt högre grad. Säkert är de flesta som besöker Postmuseum intresserade av frimärken även om andra grupper, allmänt kulturhistoriskt intresserade, också börjat upptäcka museet. Frammärksamlarnas skara har ökat stadigt under senare år. Den som samlat en tid blir alltmer vetgirig. Man vill veta mer om tillverkningsmetoder än frimärkskatalogerna kan ge information om. Man vill se och studera frimärksförlagorna. Man går med förstoringsglasat i handen på upptäcktsfärd i frimärksbilden och hittar små avvikelser eller tror sig kanske ha upptäckt en ny färgvariant. För många av dessa intresserade samlare har det blivit naturligt att vända sig till Postmuseum för att visa upp och diskutera sina fynd.

Filatelisterna har också blivit allt mer intresserade av posthistoria. Portosatser, försändelseslag och befordringsvägar är viktiga frågor för den som samlar hela försändelser. Postala blanketter och etiketter rörer ett ökande intresse. Hemortssamlarna är ivriga att få veta allt om postkontoren inom sitt område. Vilka stämplor som använts, och då inte bara datumstämplor, hur fastighet och lokaler såg ut och var belägna, vem som arbetade där o s v. Vetgirigheten är stor hos dessa forskare och hoppet om att finna svaren står ofta till Postmuseum, med dess rikhaltiga samlingar av posthistoriska dokument, bilder och föremål, brev- och frimärkssamlingar.

Det är också viktigt att Postmuseum förbereder sig för kommande generationers behov av att få veta hur vår tids postala vardag tedde sig. Det är en trend bland museerna idag att slå vakt om samtidens historia. Museerna vill med föremål, bilder, intervjuer och besök i hem och på arbetsplatser se till att morgondagens människor kan få ta del av hur samhället under det föränderliga 1900-talet utvecklats. Posten spelar ju alltjämt en betydelsefull roll och det är därför angeläget att Postmuseum inte glömmer sitt ansvar att dokumentera nutiden.

Det här är för Postmuseums del inga nya tankar. Det märker man om man studerar museets historia. Redan 1905, när museet höll på att ordnas står det att läsa i »Tidskrift för Postväsendet» att det i Postmuseum skall »finnas en samling af alla inom posttjänsten i bruk varande persedlar och inventarier, frankotecken, blanketter, förbrukningsartiklar och tekniska hjälpmedel samt föremål afseende postbefordran å järnväg, landsväg och ångbåt.»

Takbjälkarna i en av frimärkssalarna en trappa upp togs fram 1955 och för första gången kunde man få bekräftat att byggnaden från 1638 finns kvar i det nuvarande huset.

Utställningar

Många gånger har man kunnat konstatera att Postmuseum är ett ovanligt lyckligt lottat specialmuseum. Utställningarnas motivval går att variera praktiskt taget i all oändlighet. Som fackmuseum bör man givetvis belysa postala verksamhetsgrenar. Här finns många områden att skildra som kan ha ett stort allmänt intresse. Alla människor kommer i kontakt med posten i olika ärenden. Därtill kommer intresset för frimärken. Att samla frimärken är en hobby som är spridd över hela världen. Att hobbyn blivit så otroligt populär (näst fotografering den största i världen) har säkert många orsaker.

Frimärkenas skiftande motiv, deras ofta höga konstnärliga utförande, det lilla formatet och spänningen som följer med att en del av dem ökar i värde mer än en del andra, är några av orsakerna. Knappast någon annan hobby har heller gett upphov till så stor flora av facklitteratur som frimärkssamlandet eller har så många stående spalter i de dagliga tidningarna. Frimärkenas motiv gör att nästan vilket mänskligt intresseområde som helst går att skildra med en frimärksutställning.

Hovsångaren Carl Axel Hallgren visar sin samling »Musik på frimärken».

För Postmuseums del har detta gjort att man under de senaste decennierna allt mer satsat på de tillfälliga utställningarna. De väcker ett stort intresse hos publiken. De kan också ge filatelisterna impulser för det egna samlandet. Utställningarna kan indelas i olika grupper. Motiv- och tema-utställningarna intresserar många och är viktiga för att visa hur en musikälskare kan illustrera sitt intresse med frimärken, hur den båtintresserade kan finna frimärken som t ex skildrar fartygets historia, hur medicinaren

har kunskaper som är användbara för att ordna en samling inom sitt gebit o s v. Utställningar som visar ett eller flera länders filateli är en annan grupp. Postmuseum har goda möjligheter att, med frimärken ur egna samlingar eller genom kontakter med andra länders postförvaltningar och postmuseer och inte minst tack vare filatelister som välvilligt ställer sina samlingar till förfogande, arrangera intressanta utställningar som belyser främmande länders filateli och posthistoria. Svenska filatelistiska utställningar väcker naturligt nog stor uppmärksamhet. Det kan gälla någon tidsepoks frimärken, de konstnärliga förlagorna eller någon specialfilateli. Allt har sina intressenter och lockar ständigt nya. Den ofta tillvaratagna möjligheten att samarbeta med frimärksklubbar gör att museet har förmånen att förmedla den kunskap som många filatelister har, att ordna, sammanställa och montera sina samlingar, till de som känner sig mer osäkra.

De posthistoriska utställningarna röner också stort intresse bland både filatelister, postfolk och allmänhet. Det svenska postverket som snart firar sitt 350-årsjubileum (1986) har en intressant historia. Många olika befordringssätt har kommit till användning i vårt avlånga land. Många äventyr finns att berätta om – både till lands och till sjöss.

Astrid Lindgren invigde utställningen God Jul Glada Barn år 1969 och fick erfara kändisens hårda liv.

Jubileumsutställningar har också förekommit tidigare. Det första jubileet, 1931, då museet var 25 år gammalt föranledde ingen specialutställning men man hade passat på att nyordna delar av samlingarna. Både 50-årsjubileet 1956 och 60-årsjubileet 1966 firades emellertid med minnesutställningar. Föreningen Postmusei Väners 50-årsjubileum firades med en utställning 1976.

Det har blivit något av en tradition att söka skildra någon av årets utställningar i Postryttaren. En utställning som av flera olika skäl bör komma i fråga är den som beskriver Postmuseums första 75 år.

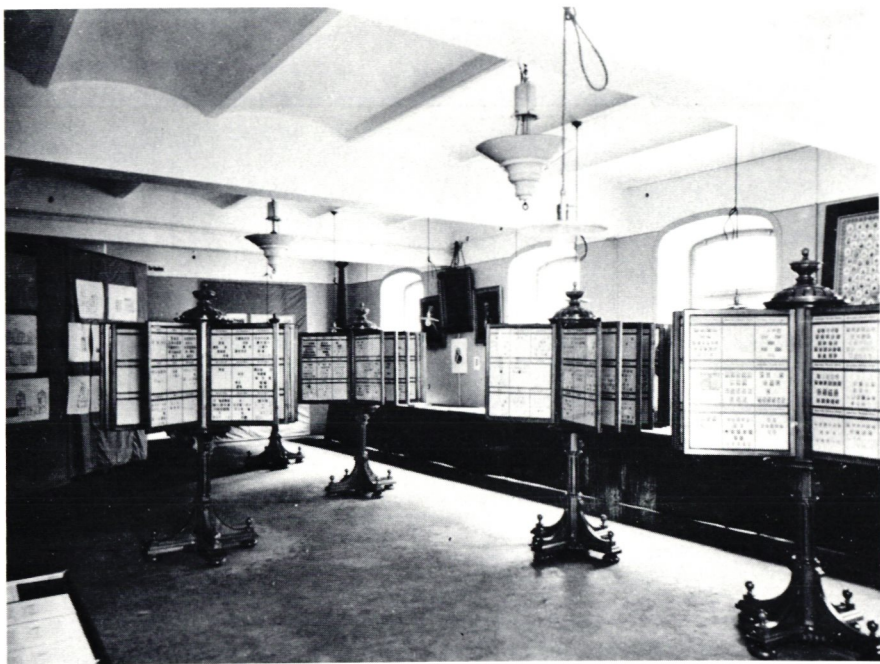
Gustav VI Adolf visade stort intresse för det 60-åriga museet.

Ett verk av eldsjälär

Senare delen av förra århundradet kan med skäl kallas eldsjälarnas tid. På område efter område finner man att det mesta som utträttades utfördes av mångsysslare, entusiaster, som tycks ha hunnit med och orkat hur mycket som helst. Vid den tiden började Artur Hazelius bygga upp Nordiska museet och Skansen. Han reste omkring och sökte kulturföremål, satt om nätterna och registrerade fynden och skickade hem lunta efter lunta till en frivillig medhjälpare som skrev rent rullorna. Själv tiggde han och köpte och ägnade all sin tid åt sin stora tanke. Många gånger tog han till pengar som var avsedda för hans eget uppehälle, och ibland lyckades han i efterhand tigga sig till dem.

Ett par liknande arbetsnarkomaner känner vi till från Postens värld. Den ene var Teodor Holm, postexpeditören som på »lediga stunder» skrev Sveriges allmänna postväsen i nio band, som gjorde stenografiska avskrifter av handlingar rörande posten i Riksarkivet motsvarande 60 hyllmeter och som blev till 70 000 avskrifter. Han hann också redigera en tidskrift som hette Posten och där förde han 1901 på tal frågan om ett postmuseum: mångt och mycket borde finnas att ta vara på, menade han. Men sedan hastade han vidare och det blev en yngre man med samma läggning som tog vid.

Det blev postexpeditören Erik G Långe, som på allvar skulle driva frågan vidare. Långe var egentligen placerad vid postdirektionen i Östra distriktet, men uppehöll en notariebefattning på Generalpoststyrelsens trafikbyrå. Även han hann redigera en tidning, »Tidskrift för postväsendet» vid sidan av. Han hade också extraarbete som lärare vid postskolan. Vid sekelskiftet var han utöver allt detta fackligt engagerad och en av organisatörerna bakom det första nordiska posttjänstemannamötet 1903. Det hölls i samband med invigningen av det nya Centralposthuset vid Vasagatan. Under förberedelsearbetet för detta möte besökte han Oslo och Köpenhamn, och på båda dessa platser hade man visat posthistoriska utställningar.

De praktfulla frimärksmontrarna anskaffades till utställningen.

Detta födde tanken på en posthistorisk utställning även i Stockholm och eftersom han hade arbetskaper över satte han också tanken i verket.

Redan 1893 hade Generalpoststyrelsen i ett cirkulär uppmanat postmästarna att ta tillvara äldre föremål, som inte längre skulle komma till användning, för ett blivande postmuseum. Erik Långe tog vara på de föremål som skickats in till följd av detta upprop och han efterlyste mera. Detta gav honom möjlighet att utforma en utställning i posthuset på Vasagatan och på dess gård som väckte stor uppmärksamhet. Den visades endast under 11 dagar, men det var tillräckligt för att röster skulle höjas för att göra något permanent därav, ett postmuseum.

Generalpostdirektören Edvard von Krusenstjerna var medveten om tidens strömningar och anslag generöst en summa av 1 000 kronor om året för nyanskaffning av föremål. Det låter anspråkslöst i våra dagars valuta, men det måste varit mycket mera då och dessutom medverkade på alla håll idealitet och entusiasm.

År 1903 hade postkontoret Stockholm 2 expeditjonslokal i nuvarande flygpostrummet.

Ett museum uppstår

Von Krusenstjerna gav också Långe i uppdrag att planera för ett permanent museum. Ett sådant förslag lades fram i slutet av år 1905 och i december fattades beslut om att ett postmuseum skulle inrättas. Lokaler, sammanlagt nio rum, varav sju till egentliga utställningslokaler, ställdes till förfogande i fastigheten vid Lilla Nygatan 6, där Postmuseum fortfarande finns.

Den 16 december 1906 kunde museet öppnas i de anvisade lokalerna och med de föremål Långe lyckats uppbringa. Ett förvånande stort antal föremål hade följt med från utställningen 1903. Bland annat fanns den interiör från ett postkontor på 1830-talet, som genom alla år fångslat besökarna, i synnerhet sedan den i slutet av första världskriget försågs med en »levande» pensionerad major som postmästare. Det var kejsar Frans Josef från Stockholms Panoptikon som fick den rollen. Interiören skänktes av utställningsarrangörerna och de bekostade dessutom flyttning, anpassning och uppmontering av alla tjänsterummets tillbehör.

Postkontoret från 1830-talet – numera med »levande» postmästare – är sig likt från 1903.

Än en gång gör sig Teodor Holm gällande. Nu fann han tiden inne att stödja museet igen. Han skänkte »ett betydande bokförråd», som ledde till att ännu fler bokgåvor kom in.

Givetvis var det Erik G Långe som blev museets första chef. Han fick det som ett extrauppdrag, vid sidan av sina andra uppgifter. Men fyra år senare blev han befordrad till Göteborg och han efterträddes då av Vilhelm Petrelius. Även han befordrades efter några år till tjänst i Göteborg. Den som senare fick uppdraget att vara föreståndare för museet vid sidan av annan tjänst, friherre Johannes Rudbeck, stannade däremot kvar i tjugo år. Han kom därigenom att i hög grad sätta sin prägel på museet.

Tillväxt och omdaning

Redan året efter sitt tillträde lyckades Rudbeck genomdriva en utökning av lokalerna till 13 rum och nu kunde en funktionell ordning genomföras. Man delade upp museet i fyra avdelningar, den historiska samlingen fick 6 rum, modellsamlingen 3 rum, frankoteckenssamlingen 2 rum och den utländska avdelningen 1 rum.

Rudbeck hade nu också till sin hjälp fått postexpeditören Birger Lundell, en ung man med ett utpräglat bokintresse. Det blev också han som skrev den första »Rundvandringen» i museet. Nu hade man också anskaffat de »praktiska svängmontrarna» (den äldre modellen av trä) och »hela den första» reserverades för de svenska frimärkena.

Efter hand som rum kunde frigöras i fastigheten, fick museet utöka sina lokaler. År 1929 hade man lagt under sig inte mindre än 19 rum och skulle nu bereda sig för tjugofemårsjubileum. Liksom under världspostkongressen 1924 kom jubileet 1931 att markera omvärldens uppskattning av museet. Det medverkade säkerligen till den ökade satsningen som följde 1932. Då tillfördes museet ytterligare fem rum och man stängde under några månader för en genomgripande reparation och nyordning. För frimärksamlingarna anslogs hela nuvarande filmsalen, med tio montrar, och de tre smårummen därbakom. Intressant är att notera att alla fyra frimärksrummen fick taken målade i blå färg för att ge dagsljuskaraktär åt belysningen.

Nästa genomgripande nyordning av museet ägde rum under slutet av 1940-talet. Postkontoret Stockholm 2 hade redan tidigare flyttat och Postmuseum disponerade nu hela fastigheten på Lilla Nygatan 6. Våningarna på nedre botten och 2 trappor upp inrymde de historiska samlingarna och våningen 1 trappa upp frimärkssamlingarna.

Därmed har Postmuseum uttömt möjligheten att utöka lokalerna och varje förändring betyder en omDisposition av samlingarna men knappast någon möjlighet att utöka utställningslokalerna.

Under Jerk Werkmästers fris som skildrade Postens historia kunde man 1927 finna ett tittskåp med rörliga bilder.

Historiska samlingarna

Flera av de föremål som idag är utställda har funnits med ända från början. Inte bara det tidigare omnämnda postkontoret från 1830-talet utan också det från tidigt 1900-tal väcker fortfarande intresse. Det som är sorgligt vid jämförelsen av dessa båda kontor idag med äldre bilder, är att det numera inte går att ställa ut alla de småsaker som hör till en postkontorsmiljö, såsom stämpelar, sigill, brev, frimärken, pennor och annat, p g a stöldrisken.

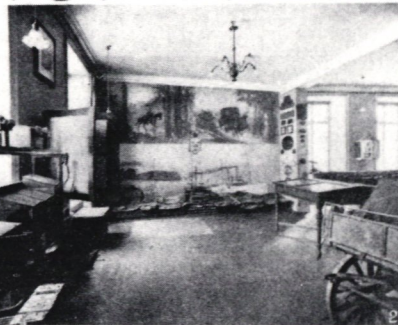
De i flygpostrummet utställda brevduvorna med transportkorg har funnits med sedan 1924 då man för första gången ordnade ett utrymme för att skildra »postbefordran genom luften».

Panoramorna som finns utställda 2 trappor upp i nya montrar kom till museet 1933 liksom oljemålningen av Eigil Schwab som visar ett diligens-ekipage och som för övrigt finns mästertligt återgivet på ett frimärke utgivet 1971 och graverat av Czeslaw Slania. Under 1930-talet inköptes många av modellerna av postjakter, postångare och järnvägsvagnar.

Idag har Postmuseum drygt 15 000 registrerade posthistoriska föremål. Insamlingen av äldre föremål har i viss mån stagnerat. Det finns inte längre så mycket att tillgå. De moderna postala föremålen förvärvas emellertid systematiskt. Ett problem utgör de stora föremålen – för Postmuseum liksom för andra museer – såsom postala fordon, sorteringsanläggningar o s v.

POSTMUSEUM I STOCKHOLM

VART POSTVASENDES utveckling ur de allra primitivaste formerna för förmedling af hinder till det nuvarande valdiga maskineriet, ger en utgångspunkt så god som någon annan till studier af kulturförloppet i vårt land.

Postverket är väl ett af de verk, som först och snabbast ger utslag för alla förändringar i samhällsskicket och som sedan i sin tur genom sin gradvisa fullkomning mest synbart påverkar lefnadsvanor och skapar lefnadsbehof. Dess grad af utveckling, de former, under hvilka det skötes, bli också särskildt betydande för liden.

Anledning till betraktelser i en sådan riktning ges vid ett besök å postmuseum i Stockholm och studium af dess sevardheter. Detta grundades år 1906 af nuvarande

1. Rum C. Postbåten "Simpson", diligensen och andra postfordon. 2. Rum E. Diverse föremål tillhörande postbefordringen förr och nu. 3. "Dustkommaren" med sablar, pistoler, posthorn, kassakistor m. m. 4. Ett postkontor från 1830-talet. (A. Blomberg foto.) 5. Kongl. Fallpost, modell till nyupplörda post- och telegrafhuset i Västervik m. m. 6. Ett modernt postkontor. 7. Friherre Joh. Rudbeck, sekreterare i Kgl. Generalpoststyrelsen. 8. Notarien Birger Lundell.

En sida ur Idun år 1915.

Den posthistoriska frisen fortsatte genom rummen och placerade in diligenser och annat i sitt sammanhang. Här ses de i rummen två trappor upp!

Detta vitrinskåp från 1927 kunde rekonstrueras med sitt innehåll till jubileumsutställningen 1981.

Det blir ofta bilden som får ersätta de skrymmande föremålen. Postmuseum har också ett fotoarkiv som är och kommer att vara ett nödvändigt komplement till föremålen och en skatt att ösa ur vid utställningar och för forskare.

Dokumentet är också av största betydelse. Redan när museet öppnades fanns en avsevärd samling arkivalier och den har sedan ständigt utökats. De gamla dokumenten som Lannge på sin tid tog vara på för att de hade »en doft från gamla tider», de är nu ovärderliga informationskällor.

Frimärkssamlingarna

Redan tidigt efter det att Världspostföreningen bildades 1874 kom man — 1878 — överens om att genom föreningens internationella byrå utväxla alla utgivna frimärken medlemsländerna emellan. Sverige får sålunda tre exemplar av praktiskt taget alla (i den mån inte staterna slarvar med leveranserna till byrån, vilket tyvärr allför ofta sker) frimärken som ges ut i världen, och därav disponerar museet två. Ett av dessa frimärken används till en landvis ordnad generalsamling och det andra i huvudsak till motivsamlingar.

Men utöver denna samling som grundlades redan innan museitanken föddes, har vårt museum tillförts värdefulla donationer, några mycket omfattande. Främst bör kanske nämnas direktören och hedersöversten Hans Lagerlöfs 22 donationer monterade på mer än 7 000 albumblad. Många rariteter märks i hans donationer bl a de båda Mauritius Post Office från 1847. Hans samlingar har också gett mycket värdefulla tillskott till bl a de svenska och finska permanent utställda exponaten.

De övriga donationerna vore också var på sitt sätt värda att nämnas men redan en fullständig redovisning av de 42 större donationerna skulle föra för långt. De är ofta resultatet av grundliga och omfattande studier som gett upphov till värdefulla specialsamlingar såsom: avarter hos svenska frimärken, provtryck hos Oscar II och Gustaf V emissionerna, klassiska norska frimärken, stämpelsamlingar, brevsamlingar, hela världensamlingar, en specialiserad samling svenska lösenfrimärken och mycket annat. Samlingar med förfälskade frimärken och filatelistiska objekt märks också bland donationerna. Säkerligen har många donatorer velat ha resultatet av sitt forskningsarbete bevarat till kommande släkten och till förfogande för seriös forskning och därför sett till att samlingen hamnat på Postmuseum. Flera av samlingarna är för övrigt intressanta pionjärarbeten. Professor Astley Levins ortstämpelsamling omfattande 70 000 frimärken stämplade fram till 1910 och systematiskt ordnade i fem tjocka album är ett exempel. Den donerades till Postmuseum 1925. Ett annat är Arsenius-Bildts samling porträttfrimärken som måste anses vara tidig motivfilateli. Redan 1910 började han sitt samlande och 1934 överlämnades det första avsnittet till museet.

Biblioteket

Det filatelistiska biblioteket, som uppstod genom en gåva från postmästare Holm, utökades på 1940-talet genom inköp av Nils Strandells filatelistiska bibliotek, då omfattande 17 000 nummer. Detta bibliotek har efter hand kompletterats och omfattar nu ca 40 000 band. Äldre tidskrifter, kataloger och auktionskataloger är också av stort intresse eftersom de knappast finns att tillgå på annat håll. Museets bibliotek följer också fackpressen och köper in värdefulla utgåvor. Eftersom Kungl Biblioteket inte bevakar utländsk filatelistisk litteratur, är Postmuseums bibliotek det enda fackbiblioteket i Sverige.

Mode under 4000 år visades på frimärken 1975. Vid invigningen var museets personal klädd i nästan lika gamla dräkter.

Aktiviteter

Flera av de aktiviteter som idag regelbundet återkommer i Postmuseum har en relativt lång tradition. Musik på museer är idag ett begrepp. På Postmuseum har under en lång följd av år pianisten Valentina Rives gett mycket uppskattade konserter. Stockholms kommunala Musikskolas elever ger numera också flera konserter varje termin.

Ungdomstävlingen Nostippen har sett många blivande filatelister komma och gå. Den började redan 1954. Ungdomarna idag är lika ivriga att »nosa» reda på svaren till de 12 tipsfrågorna i museets samlingar som deras föräldrar en gång var.

Ove Rainer och Egon Jonsson har funnit ett gemensamt minne på utställningen Idrott på frimärken.

Blick framåt

En artikel av det här slaget bör kanske avslutas med en blick framåt. Ett museum som gör anspråk på att vara ett levande museum får aldrig stagnera. Ett museum av idag har många uppgifter. Föremål, dokument, bilder och filatelistiska objekt skall insamlas, registreras och vårdas väl. Postens verksamhet av igår och idag skall dokumenteras. Publiken skall alltid känna sig välkommen och få all rimlig service.

Utställningarna, både de tillfälliga och de permanenta, bör så långt det är möjligt uppfylla högt ställda krav på teknik och innehåll. De permanent utställda samlingarna behöver kanske under de närmaste åren genomgå en viss förnyelse. Vad beträffande frimärkssamlingarna finns starka önskemål att flera länders frimärken visas permanent. Dessutom bör sådana intressanta områden som t ex svenska helsaker, svensk militärpost och stämpeltyper ingå i de utställda exponaten. Eftersom inte fler utrymmen finns att tillgå får lösningen bli ny utställningsteknik eller kompaktare ram-system.

Önskelistan kan naturligtvis göras längre. Man vågar kanske ändå påstå att vi är en bit på väg och konstatera att det finns en stark vilja att arbeta vidare. I detta utvecklingsarbete har det varit givande att gå tillbaka och studera de första 75 årens olika faser. Glädjande nog har även besökarna funnit intresse i att blicka tillbaka.

Katt och råtta

Han var från Norra,
jag var från Södra
Latin.
Han kunde fäkta, han,
och hade rutin.
Och jag hade svårt att skilja
på nervositet och segervilja.

Salut! En garde! Jag ser
hans ironi, han ler.
Han engagerar,
han söker en blotta.
Det är han som är katt,
och jag som är råtta . . .
Plötsligt sänker han sin klinga
för att tvinga
mej att stöta,
och jag ser min chans.

Jag gör några tafatta rörelser
från sixt till kvart
och kvart till sixt,
och nu är han säker.
Det passar ju inte alls,
att råttan leker!
Och snabbt
som en blix
slår ner
kommer min stöt —
»Holå!» —
och där står floretten
böjd i båge
mot hans väst!

Gösta Elftman